



Partizani 30. maja 1945 peljejo vrnjene domobrance in civiliste skozi Kranj — v smrt.

Slovenija 1945

V. M., foto: arhiv Muzej novejšje zgodovine, Gregor Pohleven

Pod naslovom Slovenija 1945 je izšla še ena knjiga, ki prikazuje povojno tragedijo domobrancev. Avtorja sta dva Angleža.

Najprej je knjiga, ki nosi podnaslov *Smrt in preživetje po drugi svetovni vojni*, izšla v angleščini v Veliki Britaniji, saj sta avtorja Angleža John Corsellis in Marcus Ferrar. Corsellis je bil britanski kveker in pacifist, ki je med drugo svetovno vojno pod okriljem britanske 8. armade zagotavljal humanitarno pomoč beguncem. Bil je v Vetrinju, ko so maja 1945 tja prispeli slovenski begunci, in bil je priča repatriaciji domobrancev. Dve leti je skrbel za Slovence, ki so ostali v begunskih taboriščih na Koroškem. Pozneje je v Angliji vodil jezikovno šolo. Živi v Cambridgeu. Marcus Ferrar je bil med hladno vojno dopisnik Reutersa iz Vzhodne Evrope. Pozneje je pri Reutersu delal kot višji menedžer. Poročen je s Slovenko in živi v Švici. Prav njegova žena Evelina je knjigo iz angleščine prevedla v slovenščino in zdaj jo je Založba Mladinska knjiga izdala v zbirki *Premiki*.

Prevarani, pomorjeni ... Avtorja sta pripoved razdelila na štirinajst

poglavij. V prvem *Čez Ljubelj* opisujeta apokaliptično pot domobrancev in njihovih civilnih sorodnikov čez Ljubelj na avstrijsko Koroško. V drugem poglavju *Šahovske figure* sta na kratko orisala razmere v Sloveniji med drugo svetovno vojno in okupacijo, ki so jo komunisti izkoristili za izvedbo boljševidne revolucije. Kljub skrivanju svojega zločinskega pro-

jekta za uporom proti okupatorju je bila njihova revolucionarna morija tako silovita in sistematična, da je nihče ni mogel prezreti in je že sredi leta 1942 povzročila protirevolucionarni upor.

Pretresljivo je tretje poglavje *Prevarani*, v katerem opisujeta vračanje domobrancev v roke partizanom. Jasno sta izpostavila odgovornost angleške vojske, ki je za vračanje

Zgodba o preživelih

»Ko je druga svetovna vojna končno izdihnila, se je po cesti proti Ljubelju gnetlo Slovencev. Zapustili so domove in bežali v Avstrijo. Zemljevid Evrope je bil spremenjen in po celotnem ozemlju so pešačili ogromne množice moških, žensk in otrok. Vključevali so se v največjo selitev, kar jih je ta kontinent doživel. Slovenci niso vedeli, da jih bo večina tistih, ki so se mukoma vzpenjali po makadamski cesti proti prelazu, nekaj tednov pozneje končala v množičnih pobojih v globinah gozdov. Nekaterim je bilo prizaneseno dobesedno v zadnjem trenutku.

To je zgodba o preživelih – njihovih dilemah, izdajstvu, prikrajšanosti in zapostavljenosti – ter o njihovi odločenosti, da si tisoče kilometrov stran ustvarijo nova življenja. Pri tem so si solidarnost pomagali.«

(Začetek prologa v knjigi *Slovenija 1945*)

uporabila laž, da jih premeščajo v Italijo. Še bolj pretresljivo je poglavje *Pomorjeni*, ki govori o pomorih domobranske vojske. Sledijo poglavja o preživetju tistih, ki se jim je uspelo izogniti veliki angleško-komunistični prevari in smrti v povojnih pomorih (*Razseljene osebe, Pojdite domov, Tema pred zoro*). V tem delu knjiga opisuje čudovito zgodbo o preživetju v begunskih taboriščih v Avstriji, v kateri je prav John Corsellis odigral pomembno vlogo. Sledijo poglavja, v katerih sta se avtorja lotila nadaljevanja begunske epopeje: njihove poti čez ocean na obe ameriški celini (*Perónovo vabilo, V talilni lonec*). V zadnjih poglavjih (*Nemirna vest, Ukvarjanje z zgodovino, Zbogom, Argentina?, Dolga pot do sprave, Še ni konec*), knjiga obravnava slovenski preživetveni čudež ter težavno pot do resnice in sprave. Avtorja sta svojo pripoved naslonila na številna pričevanja; poleg objavljenih je Marcus Ferrar intervjuval številne poznavalce tega dogajanja.

Izziv – razumeti

To, da sta avtorja knjige tujca, ima kar nekaj prednosti. Ker nista čustveno vključena v slovenski mnenjski »spopad« o slovenski polpretekli zgodovini, sta lažje videla nekatere značilnosti in ključne elemente te slovenske zgodbe. Enega od njih je Marcus Ferrar navedel v uvodniku, ko je zapisal: »Pred mano je bil ogromen izziv – razumeti.« Ja, razumeti! Videti je, da se tujec lažje zaveda tega pomembnega pristopa k nekemu pojavu kot pa Slovenci, ki se v razpravo vključujemo z mnogimi predsodki, ki nam jih je vcepila indoktrinacija v preteklih desetletjih. Če bi se tisti Slovenci, ki mislijo, da o našem medvojnem in povojnem dogajanju »vse vedo« ali vsaj toliko, da lahko izražajo sodbe o prav in narobe, pri svojem razmišljanju o naši polpretekli zgodovini zavedali enega bistvenih intelektualnih vprašanj – poskušati razumeti, potem bi bile njihove ugotovitve zagotovo bližje resnici. Samo primer. Lahko smo osupli, s kakšno lahkoto dajejo mnogi Slovenci izjave o škofu Rožmanu oziroma o njegovi medvojni vlogi (dopisi italijanskemu okupatorju in njegova navzočnost pri

paradi ali prisegi), pri čemer jih prav nič ne moti hitrost izreka (ob)sodb in dvomljivo moraliziranje. Škof Rožman namreč prav ničesar od tega ni počel zato, da bi Slovincem škodil, ampak zato, da bi v skrajno težavnih situacijah – v razmerah komunistične propagande in revolucionarnega terorja – s svojo besedo ali navzočnostjo pomagal in tolažil.

Drugo takšno sporočilo tujca Slovincem je zapisano na strani 16: »Tistim, ki druge hitro presojujejo, ta zgodba nalaga ponižnost.« S tem sta avtorja izrekla nekaj zelo pomembnega. Zgodba v knjigi namreč govori o izjemnem številu usod, stisk in tragedij, ob katerih velja zapisati še eno sporočilo. Še danes se namreč nekateri sprašujejo, kako to, da so bili domobranec tako naivni: naivni med vojno, naivni v vetrinjskem taborišču in naivni celo na poti v smrt. Seveda se lahko takšnim vprašanjem nekdo, ki poskuša razumeti, samo čudi in ga žalostijo. Spraševalci se namreč niso sposobni ali se nočejo poglobiti v okoliščine in razmere, v katerih so se te medvojnne in povojne zgodbe dogajale. Nekateri si kljub mnogim podatkom, ki so danes v Sloveniji vsesplošno objavljeni in znani, še vedno pred njimi zatiskajo oči in se vdajajo lahkotnosti (ob)sodb.

Lahkotnost (ob)sodb Seveda je tudi v tej knjigi nekaj pomanjklivosti in netočnosti, kar je za tujega avtorja opravičljivo. Prav presenetljivo in osupljivo pa je, kako globoko do realne podobe sta avtorja prodrla v tej naši dokaj zapleteni

zgodbi. Morda sta še največjo krivico naredila generalu Krenerju, ki sta ga – skozi nekatere precej neodgovorne izjave intervjuvancev – prikazala v zelo slabi luči. Prav gotovo sta mu naredila krivico, saj je bil tudi general Krener žrtev mnogih tako rekoč brezizhodnih situacij – najhujše seveda v Vetrinju ob vračanju domobrancev. General Krener je bil odgovoren za svojo vojsko in je ni mogel kar takoj, ob prvih govoricah (!) razpustiti. Za nazaj, potem ko poznamo ves potek dogodkov, je vedno lahko govoriti, presojeti in moralizirati. Nedopustno pa je ne upoštevati takratne situacije in takratnega vedenja. Tako sta avtorja uporabila tudi izjavo Milči Lekan, da »so vsi vedeli, da gredo v smrt«, kar je njuna napaka, saj nam zdrava pamet kaže, da je takšna izjava pretirana, neresnična in krivična.

Vračanje v smrt Naj v nadaljevanju navedemo nekaj odlomkov iz tistega dela knjige, kjer avtorja pišeta o vračanju domobrancev v roke Titovim partizanom.

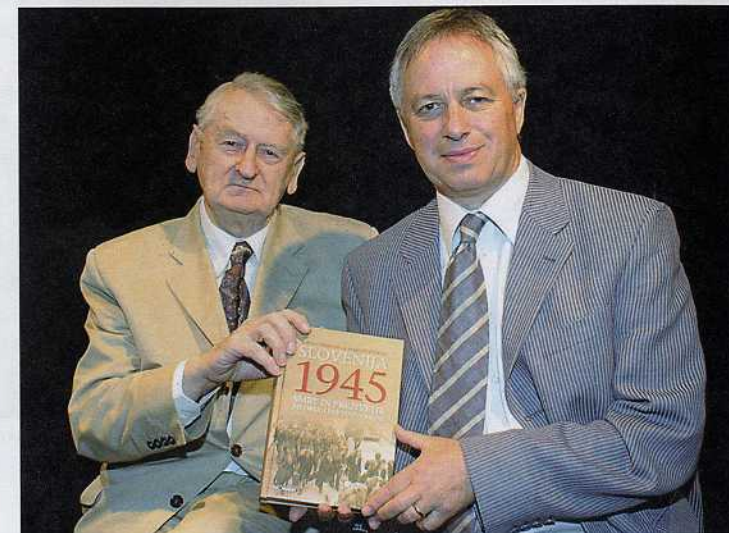
»Pet dni pozneje, 27. maja, so Britanci med plohami, ki so taborišče spremenile v močvirje, začeli pošiljati domobrance nazaj v Jugoslavijo, smrti naproti. Vračanje je bilo del večje operacije. Skoraj istočasno je britanska armada v Avstriji poslala 45.000 predanih Kozakov sovjetski Rdeči armadi, 14.000 Srbov in Hrvatov pa Titu. Pri Kozakih so morali uporabiti silo, saj so ti vedeli, da jih ob vrnitvi čakajo smrtonosni povračilni ukrepi. Operacija se je sprevrgla v nasilje, ubijanje, samomore in obup.«

Tu sta avtorja prezrla, da se angleška zavrtnitev okoli 200.000 Hrvatov na pliberškem polju ni prav nič razlikovala od drugih vrnitev. Angleži so Hrvate zavrtniti in jih s tem prepustili na milost in nemilost partizanom, potem ko so se s partizani o tem pogodili. Ob tem velja omeniti, da je malo verjetno, da pri vračanju beguncev nazaj v Jugoslavijo ni šlo za kupčijo med Angleži in partizani, kot trdita avtorja knjige (str. 68). Če pogledamo datume, kdaj so se partizani umaknili s Koroškega in kdaj so Angleži začeli vračati begunce, potem je prav malo verjetno, da bi šlo za naključje, še posebej ker so partizani južno Koroško načrtno

John Corsellis

»Direktor jezikovne šole v Britaniji je 30 let odrival spomin na grozne dogodke, ki jim je bil kot humanitarni delavec priča ob koncu druge svetovne vojne. Tedaj, sredi sedemdesetih let, je v njegovo pisarno stopil študent in za vedno spremenil njegovo življenje. Šlo je za nedolžno vprašanje glede delovnega dovoljenja. John Corsellis je pogledal potni list in se zdrznil. Pred njim je stal argentinski Slovenec. John je vedel, zakaj živi v Argentini. Zelo dobro je vedel. V preteklosti, leta 1945, je bil priča prevari, ki je odvedla v smrt 12.000 ljudi, in odigral svojo vlogo pri reševanju preostalih 6.000, ki so dobili zatočišče v begunskem taborišču.«

(Iz uvoda v knjigo *Slovenija 1945*)



John Corsellis in Marcus Ferrar

zasedli, potem pa so se kar nenedoma in organizirano iz nje povsem umaknili. Komunistom je pač revolucija pomenila veliko več kot npr. narod ali demokracija – narod so prevarali (predvsem z nasiljem) in 45 let vladali diktaturo.

Britanska prevara »Pri Srbih, Hrvatih in Slovencih se je britanska vojska zatekla k prevari, da bi zagotovila njihov mirni odhod usodi naproti. Razširili so vest, da jih pošiljajo v boljše opremljeno taborišče v Palmanovi v Italiji, zahodno od Trsta. To je bila laž.«

V nadaljevanju sta avtorja navedla dve usodni vojaški povelji. »14. maja je general sir Brian Robertson, glavni upravni častnik v vrhovnem zavezniškem poveljstvu za Mediteran, poslal 8. armadi sporočilo: 'Vse predano osebje jugoslovanske nacionalnosti, ki je služilo v nemških silah, je treba razorožiti in izročiti lokalnim jugoslovanskim silam.' To je vključevalo Slovence, ki so tudi bili Jugoslovanci.«

Brigadir Toby Low, pozneje lord Aldington in minister britanske vlade, je 17. maja kot načelnik štaba 5. korpusa izdal drugo povelje: 'Vsi Jugoslovanci, ki so trenutno na območju korpusa, bodo čim prej predani Titovim silam. Te sile je treba takoj razorožiti in jim NE povedati cilja preselitve.' /Poudarek v izvorniku./ Tudi tukaj so bili zajeti vsi Jugoslovanci in ne samo Hrvati. Vključeni bi lahko bili tudi civilisti, ne samo tisti, ki so nosili orožje.

Že nekaj ur pozneje je prišlo še eno povelje od Alexandra, da je treba 'vse četnike in jugoslovanske disidente premestiti v Distone južno od reke Pad v Italiji'. Poveljstvu 8. armade in 5. korpusa tega nista upoštevali in sta namesto tega izvajali Robertsonov ukaz s 14. maja. Osemnajstega maja je 5. korpus začel Hrvate in Srbe pošiljati nazaj v Jugoslavijo.«

Kot prej nacisti Med opisi vračanja sta avtorja navedla tudi naslednje: »Veselo razpoloženje

► se je v trenutku spremenilo, ko so jih začeli s silo trpati na vlake. Nicolsona, ki je bil priča tem transportom in je vedel, kaj se dogaja, je prizor spominjal na deportacije ujetnikov v nemško koncentracijsko taborišče: 'Ko so bili živinski vagoni polni, so naši gardisti povlekli vrata skupaj in jih zaklenili s ključavnico. Zaklenili so tudi vrata potniških vagonov. Ko je bilo vse varno, so se umaknili, njihovo mesto pa so takoj prevzeli Titovi partizani, ki so se bili skrivali v grmovju in stavbah postaje. Vagoni so bili stari in skozi razpoke opažala so lahko /domobranci/ natančno videli, kaj se dogaja. Začeli so tolči po stenah vagonov in kriče preklinjati, ampak ne partizanov, temveč nas, ki smo jih prevarali, jim lagali in vsaj moške poslali v gotovo smrt. Ta prizor se je ponavljal dan za dnem, dvakrat na dan. To je bila moja najbolj strahotna izkušnja v življenju.'

Preživeli se spominjajo, da so britanski vojaki kričali nanje, vanje usmerjali puške in tu pa tam ustrelili.«

Krotko v smrt?! Začudenje zbuja naivna formulacija v knjigi (str. 72): »Čez čas ukana Britancev skoraj ni bila več potrebna. Večina domobrancev je šla krotko v smrt, tudi ko je že postalo jasno, kaj se dogaja.«

Prav gotovo večina domobrancev ni »šla krotko v smrt«, kot se je zapisalo avtorjema. Šlo je za druge stvari, ne pa za to, da je nekdo šel »krotko v smrt«. Slovenska protirevolucija je od leta 1942 do maja 1945 imela za seboj celo serijo izjemno težavnih situacij, ob katerih nekateri zelo radi moralizirajo, ne da bi upoštevali številne dejavnike, ki so vplivali na to, da se je nekdo obnašal tako, kot se je, in ne drugače. Tudi zato je navedena izjava Malči Lekan, da »so vsi vedeli, da gredo v smrt« (str. 73), toliko kritickejša, a tudi povsem napačna.

Tudi izjava Jožeta Lekana, ki jo avtorja navajata na strani 76, ne more opravičiti teh lahkotnih trditvev: »Večina je bila tako razočarana, tako pretresena, da se enostavno niso premaknili. Podrli so šotore, sedli nanje in čakali na transport. Šel sem navzdol k praznim britanskim tovornjakom, kjer so lepo čakali v vrsti, da jih vkrcajo.



Za slovensko literaturo in film vetrinjska epopeja ne obstaja.

Stopali so gor, na da bi trenili z očesom. Nihče ni počel nič drugega razen vkrcavanja na tovornjake. Britancem ni bilo treba nikogar siliti. V zadnjem trenutku sem enega od prijateljev potegnil iz vrste in mu rekel: 'Če ostaneš živ, lahko iz svojega življenja še kaj narediš. Če pa umreš, si mrtev in je vsega konec.' Zapustil je četo, ko pa so odhajali zadnji transporti, si je nenadoma premislil in skočil na poslednji tovornjak in se odpeljal.«

Tudi ta izjava je precej zavajajoča, saj je dana dolgo po dogodkih, potem ko se je vedelo za vso zgodbo, in ne upošteva mnogih okoliščin: trenutne situacije vojaka, ki je vojak iz nekega razloga, predvsem pa ne upošteva večletne predzgodovine tega vojaka; ta je dobesedno nabita s tragiko, ki je bila mogočen mobilizator. Tudi nekatere druge v knjigi navedene izjave ne upoštevajo vsega tega (npr. izjava Marjana Lobode, str. 78).

Gesta obžalovanja Avtorja omenjata tudi izjavo že omenjenega Jožeta Lekana, ki je menda 55 let pozneje v Clevelandu v svakovi sobi, polni slik slovenskih pokra-

jin, izjavil: »Britance sovražim z dna duše. Še vedno sem tako besen, da bi streljal nanje, če bi imel možnost.« Na koncu knjige, v sklepni besedi, Marcus Ferrar zapiše, kako sta s Corsellisom po izidu angleške knjige pisala britanskemu ministrskemu predsedniku Tonyju Blairu in ga pozvala h gesti obžalovanja, da so Britanci leta 1945 poslali slovenske domobrince v smrt. Odgovoril jima je minister za zunanje zadeve Jack Straw, vendar izmikajoče. Po tem so v angleškem parlamentu začeli podpisovati peticijo za sprožitev razprave o vlogi (krivdi) Angležev pri vračanju domobrancev in njihovem pomoru. Doslej jo je podpisalo petdeset članov parlamenta in nekatere druge pomembne osebnosti angleške politike.

Slovenska izdaja knjige *Slovenija 1945*, ki vsebuje tudi spremno besedo Draga Jančarja, je vsekakor vredna pozornosti tudi slovenskega bralca, čeprav je angleška izdaja (že v ponatisu) še pomembnejša, saj z veliko zgodbo naše zgodovine seznanja tudi angleško govoreči svet. **D**

TEBI, SLOVENIJA!

Koncert ob 15-letnici Republike Slovenije

Poletno gledališče Studenec pri Domžalah
petek, 16. junija, ob 21h
(javna generalka ob 17.30)

Z nami bodo:

Orkester slovenske policije

Pia Brodnik, sopranistka, Andreja Zakonjšek, sopranistka, Marko Kobal, baritonist

Slovenski oktet, Vokalna skupina Gloria

Nuša Derenda, Alenka Godec, Irena Vrčkovnik, Majda Petan, Oto Pestner, New Swing Quartet, Perpetuum Jazzile

Ansambel Franca Miheliča, Ansambel Špica

Voditelja:

Jure Sešek in Bernarda Žarn

Gostje - voditelji:

Janez Dolinar, Ida Baš, Danica Godec

Pridite tudi vi!
Čestitajmo naši Sloveniji
za 15. rojstni dan.

RADIO OGNJIŠČE